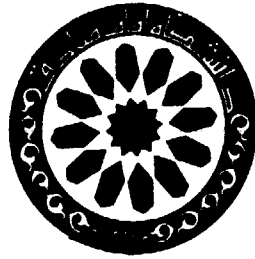

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت
۱۳۷۹

۱۳۸۰ / ۱۱ / ۲۶ (علیه السلام) دانشگاه امام صادق

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی)

015932

بررسی مفهوم و حجیت تنقیح مناط در فقه امامیه و اهل سنت

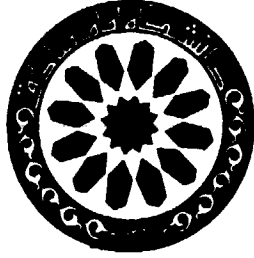
مجتبی تقدیسی

استاد راهنما:

دکتر احمد پاکتچی

زمستان ۱۳۷۹

۳۹۴۰

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی)

بررسی مفهوم و حجیت تنقیح مناظ در فقه امامیه و اهل سنت

مجتبی تقدیسی

استاد راهنما:

دکتر احمد پاکتچی

استاد مشاور:

حجة الاسلام محمود جمال الدین

زمستان ۱۳۷۹

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه،
اقتباس و... از این رساله دکتری برای دانشگاه امام
صادق علیه السلام محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع
است.

تأییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای مجتبی تقدیسی رد : ۷۲۳:۲۱۵۱۹

تحت عنوان بررسی مفهوم و حجیت تنقیح مناظ در فقه امامیه و اهل سنت

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

محل امضاء

رتبه علمی

نام و نام خانوادگی

اعضای هیات داوران

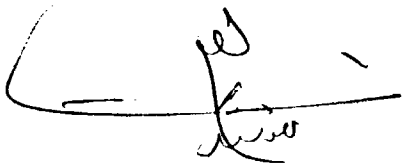
استاد

(۱) استاد راهنما: احمد امینی

(۲) استاد مشاور: حمزه جمال الدین زنجانی

(۳) نماینده شورای

تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر حسین خوشگی

(۴) اسانید ناظر:

(۱) انتهای کتب

(۲)

تقدیم به :

پدر و مادرم که همیشه اهتمام بر راستی و درستی داشته‌اند و اینگونه نیز در تربیت من تلاش نمودند و تقدیم به استاد گرانمایه علی اکبر غفاری صفت و دکتر احمد پاکتچی که در یادگیری علوم اسلامی از وجودشان بهره بسیار بردم و برخورد درست را در شناخت دین از ایشان آموختم.

حکیده :

تنقیح مناط یکی از قوانین و قواعد اصول فقه است که برای استنباط احکام و قواعد شرعی بکار گرفته می‌شود و بطور کلی یکی از شیوه‌های تعمیم احکامی است که برای وقایع و موارد خاص صادر شده و با این روش خصوصیات آن واقعه یا فرد خاص که در حکم دخیل نیست شناسایی شده و در کنار زده می‌شود و حکم در همه موارد مشابه به جاری می‌گردد.

به عبارت دیگر تنقیح مناط و شیوه استفاده و کاربرد آن به این صورت است که اگر در نص شارع اوصافی به همراه حکم آمده باشد و برخی از این اوصاف دخیل در حکم نداشته باشد آن اوصاف غیر دخیل، کنار زده می‌شود حکم به وصف یا اوصاف باقیمانده معلق می‌شود.

ضمناً به اوصافی که در حکم دخیل نیست و کنار زده می‌شود فارق گفته می‌شود می‌شود و مطلب دیگر اینکه تنقیح مناط مبتنی بر نص است و بدون نص موضوعیت ندارد.

تنقیح مناط به دو قسم ظنی و قطعی تقسیم می‌شود که قسم ظنی آن زیر مجموعه قیاس است و دلیل حجیت یا عدم حجیت آن به مباحث قیاس مربوط می‌شود. و اما حجیت تنقیح مناط قطعی مبتنی بر قطع است و قطعی بودن آن موجب شده که فقهای امامیه حجیت این قسم را بپذیرند و در استنباط احکام و قواعد به آن تمسک نمایند.

واژگان کلیدی: تنقیح مناط، علت، مناط، قیاس، منطوق غیر صریح.

الموجز

تنقيح المناط قاعدة اصولية بمعنى الغاء الفارق و يستعمل لاستنباط الاحكام والقواعد الشرعية و لتعميم الاحكام التى صدرت فى وقائع خاصة او لافراد خاصة يعنى تلغى خصوصيات الوقائع و الافراد التى ليس لها دخل فى الحكم و هذه الخصوصيات تسمى بالفارق.

بعبارة أخرى إذا اقترنت اوصاف لحكم الشارع و ما كان لبعض هذه الاوصاف دخل فى الحكم فتلغى هذه الاوصاف فكذلك يعلق الحكم ببقية الاوصاف التى تبقى و هكذا يعتم الحكم و يحصل حكم شرعى او قاعدة شرعية و هنا مسألة مهمة اخرى ان تنقيح المناط مبني على النص.

تنقيح المناط ينقسم الى الظنى و القطعى. و اما تنقيح المناط الظنى يرجع الى القياس و لكن حجبية تنقيح المناط القطعى تبنى على القطع و اليقين و قطعته توجب ان الفقهاء الامامية يتمسكون به فى استنباط الاحكام و القواعد الشرعية.

اللغات الرئيسية: تنقيح المناط، العلة، المناط، القياس، المنطوق غير الصريح.

« فهرست مطالب »

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
۱- کلیات	
۱-۱- منابع احکام و مشکل فقدان دلیل	۵
۲-۱- راه حل‌های مذاهب فقهی	۸
۱-۲-۱- گرایش به توسعه اخبار	۸
۲-۲-۱- گرایش به توسعه ادله لبی	۱۲
۳-۲-۱- گرایش به توسعه اصول عملیه	۱۸
۳-۱- جایگاه تنقیح مناط	۲۱
۱-۳-۱- جایگاه تنقیح مناط در مذهب اهل سنت	۲۱
۲-۳-۱- جایگاه تنقیح مناط در مذهب امامیه	۲۷
۲- مفهوم تنقیح مناط	
۱-۲- تنقیح مناط از دیدگاه اهل سنت	۳۰
۱-۱-۲- تعریف مناط و مفاهیم مرتبط	۳۱
۱-۱-۱-۲- علت	۳۱
۲-۱-۱-۲- سبب	۳۵
۳-۱-۱-۲- حکمت	۳۷
۴-۱-۱-۲- شرط	۳۸

- ۳۹.....مناط - ۵-۱-۱-۲
- ۴۱..... ۲-۱-۲ - طرق کشف علت (مسالك العله)
- ۴۳.....نص - ۱-۲-۱-۲
- ۴۹.....ایماء و تنبيه - ۲-۲-۱-۲
- ۵۴.....اجماع - ۳-۲-۱-۲
- ۵۵.....مناسبت - ۴-۲-۱-۲
- ۶۶.....سبرو تقسیم - ۵-۲-۱-۲
-
- ۶۸.....شبهه - ۶-۲-۱-۲
- ۷۱.....طرد - ۷-۲-۱-۲
- ۷۲.....دوران - ۸-۲-۱-۲
- ۷۳..... ۳-۱-۲ - تعريف تنقيح مناط
- ۷۵..... ۱-۳-۱-۲ - ارتباط نص با تنقيح مناط
- ۷۶..... ۲-۳-۱-۲ - اختلاف در نامگذاری تنقيح مناط
- ۷۸..... ۳-۳-۱-۲ - تنقيح مناط تعرض به فارق است
- ۷۹..... ۴-۳-۱-۲ - تفاوت تنقيح مناط با سبرو تقسیم
- ۸۱..... ۵-۳-۱-۲ - انواع تنقيح مناط
- ۸۳..... ۶-۳-۱-۲ - تنقيح مناط از نظر قطع و يقين
- ۸۷..... ۲-۲ - تنقيح مناط از دیدگاه امامیه
- ۸۸..... ۱-۲-۲ - تعريف مناط و مفاهيم مرتبط

- ۸۸ علت - ۱-۱-۲-۲
- ۹۰ سبب - ۲-۱-۲-۲
- ۹۱ شرط - ۳-۱-۲-۲
- ۹۲ حکمت - ۴-۱-۲-۲
- ۹۲ مناط - ۵-۱-۲-۲
- ۹۴ تعریف تنقیح مناط - ۲-۲-۲
- ۹۵ تعریف تنقیح مناط مطابق با تعریف اهل سنت. ۱-۲-۲-۲
- ۹۸ تعریف ابتکاری امامیه از تنقیح مناط ... ۲-۲-۲-۲
- ۱۰۱ نمونه‌های تنقیح مناط - ۳-۲-۲-۲
- ۱۱۵ نامهای دیگر تنقیح مناط - ۴-۲-۲-۲

۳- حجیت تنقیح مناط

- ۱۲۰ حجیت تنقیح مناط از دیدگاه اهل سنت و ادله آن ۱-۳
- ۱۲۰ حجیت تنقیح مناط قطعی ۱-۱-۳
- ۱۲۱ حجیت تنقیح مناط ظنی ۲-۱-۳
- ۱۲۳ حجیت تنقیح مناط از دیدگاه امامیه و ادله آن ۲-۳
- ۱۲۶ نتیجه
- ۱۲۸ فهرست منابع

مقدمه:

اصول فقه از علومی است که پایه و زیر بنای استنباط احکام شرع و اساس فقاهت شمرده می‌شود و در تعریف آن گفته شده است که:

«علم اصول به فنی اطلاق می‌شود که قواعدی را ارائه می‌کند که بواسطه آن استنباط احکام شرع امکان پذیر می‌شود.» (۱)

علم اصول فقه نیز همانند علوم دیگر دارای سیر تاریخی است و در طی زمانهای متمادی به تدریج تکامل یافته است. هیچ کس نمی‌تواند ادعا کند که علم یا علومی از زمانی که بشر به آن دست یافته کامل بوده و نیاز به تکامل ندارد. ظهور علمای برجسته و نگارش کتابهای جدیدی در هر علمی حاکی از آن است که علوم هرگز کامل نبوده و نیستند بلکه تکامل آن یک تکامل نسبی است و اصول فقه نیز نمی‌تواند از این قانون مستثنی باشد.

مطلب دیگری که قابل توجه است و به نظر نگارنده از اهمیت خاصی برخوردار است این است که علومی که مورد استفاده بشر قرار گرفته، همیشه مدون نبوده و چه بسا علوم و فنونی که بشر از آن در مدتی طولانی بهره می‌جسته ولی روی کاغذ نیامده و حتی کسی به آن توجه ننموده است. گاهی این علوم و فنون مورد توجه واقع می‌شود و انسان سعی در منضبط نمودن آن می‌کند و چه بسیار علوم و فنونی که این گونه با آنها رفتار شده و چه بسیار آنهایی که هنوز کسی به آن توجه نکرده است.

و اما واضح و آشکار است که علم اصول حاوی مطالبی است که مبتنی بر عقل و فهم

۱- آخوند خراسانی، کفایة الاصول، ص ۹

بشری و درک اهل زبان است، این مطالب شامل یک سری قوانین و قواعدی است در طی قرن‌ها تدوین شده و در طی این قرن‌ها علمای اصول نوآوریها نموده‌اند. این قوانین و قواعد همانند ابزاری هستند که در استنباط احکام شرع به مجتهد کمک می‌نمایند و بر دقت او می‌افزایند. این قوانین وسیله‌ای برای سنجش درستی و نادرستی استنباطات مجتهدین است و تا اندازه‌ای می‌توانند از دخالت دادن ذوق و سلیقه شخص در دین ممانعت نمایند.

بنابر آنچه گفته شد می‌توان ادعا نمود بعضی از قوانین و قواعد اصولی نیز جزء آن دسته از علوم و فنونی است که انسانها ناخواسته بنابر فطرت و سرشت خود از آن پیروی می‌کنند و بالاخره مورد توجه علم خاص واقع می‌شوند و جایگاه خاص در آن علم پیدا می‌کند یکی از این قواعد تنقیح مناط است که حاکی از یک شیوه عقلانی و عرفی است که دانشمندان اصولی از آن فروگذار نکرده و به تعریف و بیان آن اهتمام ورزیده‌اند. تنقیح مناط یکی از راههای استخراج احکام و قواعد کلی است که مجتهد از موارد خاص قاعده کلی را استنباط و استخراج می‌نماید و آن مورد خاص را تعمیم می‌دهد. تنقیح مناط از مباحثی است که بیشتر دانشمندان اهل سنت در کتب اصولی خود در مبحث قیاس به تفصیل از آن سخن گفته‌اند ولی در کتب اصولی و فقهی امامیه به طور جسته و گریخته از مکتب حله به بعد اشاراتی به آن شده است و در کتب فقهی گاهی به آن تمسک شده، لذا پژوهشی مستقل در این باب دارای اهمیت است که نمی‌توان از آن چشم پوشی کرد.

هدف از نگارش این پایان نامه و بررسی تنقیح مناط، آگاهی و شناخت بیشتر نسبت به مبانی فقه امامیه است که در این راستا ما به بررسی مفهوم و حجیت تنقیح مناط از دیدگاه امامیه

و مقایسه آن با دیدگاه اهل سنت پرداخته‌ایم.

در این پژوهش تلاش شده تا از همه کتابهایی که در دسترس بوده استفاده شود و دیدگاههای گوناگون در هر دو مکتب امامیه و اهل سنت بررسی گردد و مطالب به طور دقیق ارائه شود. ضمناً می‌توان گفت که این پژوهش، پژوهشی بکر و دست اول است که کمتر کسی به آن پرداخته و تا آن جا که نگارنده تحقیق نموده، تنها در چند مقاله کوتاه به آن پرداخته شده که حقاً قابل مقایسه با این مقاله نمی‌باشد و از لحاظ ارائه منابع و مشخص نمودن جایگاه تنقیح مناط از دیدگاه امامیه ناقص است بلکه تنها به نظر اهل سنت اکتفا شده است. —

در این تحقیق سعی شده تا در قدم اول، تنقیح مناط را از دیدگاه اهل سنت بررسی و جزئیات آن و نظرات مختلف نسبت به آن آورده شود و در این اثنا جایگاه آن نیز در اصول فقه اهل سنت مشخص و معین می‌گردد. در همین راستا مفاهیم مرتبط با آن و مباحث مرتبط نیز بررسی می‌شوند تا فرق تنقیح مناط با موارد مشابه بازشناسی شود و جای هیچ شبه‌ای باقی نماند. پس از معرفی مفهوم تنقیح مناط از دیدگاه دانشمندان اهل سنت به معرفی تنقیح مناط از دیدگاه امامیه پرداخته‌ایم. در این بخش از گفتار، دیدگاه امامیه و نظرات مختلف آنان آورده شده و جایگاه تنقیح مناط در اصول فقه امامیه و مشترکات و تمایزات آن نسبت به دیدگاه اهل سنت معلوم گشته است. پس از آن برای شناخت بیشتر تنقیح مناط و چگونگی کاربرد آن نمونه‌هایی از کاربرد فقهی آن در کتب فقهی را بررسی و تعلیل نموده‌ایم.

در بخش بعدی نیز به بررسی حجیت تنقیح مناط از دیدگاه امامیه و اهل سنت پرداخته شده است و ادله هر مکتب را در اثبات حجیت تنقیح مناط آورده‌ایم.

بخش اول:

۱ - کلیات